

KÖNYVISMERTETÉS

Costin Feneşan: Diplomele de înnobilitare și blazon din Banat. Secolele XVI–XVII. Adels- und Wappenbriefe aus dem Banat. 16–17. Jahrhundert. Editura de Vest/Westverlag 2007. Timișoara/Temeswar, 2007. 273 p. (ISBN 978-973-36-0451-8)

Az alább ismertetendő forráskiadvány összeállítója Costin Feneşan, a Román Nemzeti Levéltár bukaresti központjának egykori főigazgatója, jelenleg főlevéltárosa. Az elmúlt évtizedekben több latin nyelvű forrást is kiadott, emellett azon román anyanyelvű történetkutatók egyike, akik a német és magyar nyelvet, valamint a történeti szakirodalmat is egyaránt jól ismerik. Bánsági származása miatt szívügye az e területre vonatkozó források feltárása. 1981-ben *Bánság történetére vonatkozó oklevelek* címmel (*Documente medievale Bănăţene 1440–1653*. Timișoara, 1981) közölt teljes szövegükben 92 középkori és kora újkori oklevelet és iratot, olyankor, amikor a cenzúra az efféle kiadványok megjelenését legkevésbé látta szívesen. Ugyanitt részletes bevezetőben tekintette át a terület múltjára vonatkozó korábbi forrásfeltáró munkákat, és részletesen ismertette Ortway Tivadar munkásságát, aki Temes és Krassó vármegyék, illetve a szörényi bánság történetének megismeréséért a magyar forráskiadás hőskorában a legtöbbet tett.

E mostani kötet, címének megfelelően, 16–17. századi, bánsági famíliák számára kiállított címer- és nemesség-adományleveleiből közöl válogatást. Romániában a kommunizmus éveiben a történeti segédtudományokkal alig-alig foglalkoztak, de a nemesség kutatását is – ideológiai okokból – elhanyagolták. Noha a történeti Erdély birtokos társadalma iránt a román kutatás a mai napig kevésbé érdeklődik, a fejedelemség korában Erdélyhez kapcsolódó Részek (és a Bánság) területén élt román anyanyelvű nemesség múltja iránt fokozottabb az érdeklődés. Ez vezetett a kötet elkészítéséhez. A bevezető vázlatosan bemutatja a bánsági nemesség fejlődését. Eszerint a kezdetben kenézi jogon birtokos családok közül többet a 14. és 15. században megerősítettek a birtoklásban, más famíliák pedig – ugyancsak az uralkodótól – birtokadományokat kaptak. A 16. és 17. században egyre elterjedtebbé vált a birtokadományval egybe nem kötött címeradományozás, ami miatt Lugos és Karánsebes környékén is kialakult az armalisták népes csoportja (a területet 1658-ban a törökök elfoglalták). Az adománylevelek jobbára katonai érdemeket honoráltak, ugyanakkor hírt adnak a török elől menekülő birtokos társadalom moz-

gásáról is. Figyelemre méltó, hogy a közlő a kötet forrásainak elsősorban társadalomtörténeti tanulságait értékeli (például a mobilitás, a megadományozottak társadalmi státusa stb.), emellett több, címereslevelet elnyert nemes életútját is bemutatja. A kötet bevezetője a közölt címerek jellegzetességeit is részletezi, a mellékletben pedig 13 címer színes hasonmását láthatjuk. Szó esik a kihirdetésekről is: a nemesítő okleveleket az itteni kedvezményezetteknek az országgyűlésen, a (Karánsebesen székelő) karánsebesi és lugosi bán előtt vagy Krassó vármegye ítélőszéke előtt kellett bemutatniuk.

A kötet az 1589–1701 közötti időszakból (a kibocsátók tehát Erdély fejedelmei, Báthori Zsigmondtól Apafi Mihályig, illetve egy oklevél esetében Lipót császár) 59 címer-, illetve nemességadományozó levelet közöl, emellett pedig függelékben 11, 1580–1644 közötti lugosi, karánsebesi és lippai házak számára nemesítést (vagy mentességet) adományozó iratot. Mindezek forrása főleg az erdélyi Királyi Könyvek: a kötet közli a latin szövegeket és – a román forráskiadás gyakorlatának megfelelően – teljes román nyelvű fordításukat, emellett pedig román nyelvű regesztát is. Valószínű, hogy a kéziratot évekkel megjelenése (2007) előtt szerzője lezárta, mert az erdélyi királyi könyvekből közölt források apparátusa nem jelzi azt, hogy az iratok közül néhány az erdélyi királyi könyveket magyar nyelvű regesztában közlő forráskiadványban már megjelent (*Erdélyi fejedelmek királyi könyvei*. I/1–3. 1569–1602. Szerk. Fejér Tamás–Rácz Etelka–Szász Anikó. Erdélyi Múzeum–Egyesület, Kolozsvár, 2003–2005. [Erdélyi történelmi adatok VII/1–3.]).

A kiadvány elkészülte a magyar nyelvű történeti kutatás nyeresége is. Különösen figyelemre méltó amiatt, hogy a román forráskiadás keveset foglalkozott az erdélyi fejedelemség kora gazdag forrásanyagának feltárásával, és az ilyenfajta vállalkozások ma is ritkaságszámba mennek. Noha Románia történeti forrásanyagát tekintve mennyiségileg és minőségileg is meghatározóak a Kárpátokon inneni területekre (Erdély és a Partium) vonatkozó latin, magyar és német nyelvű iratok, a román kutatás ennek elenyésző hányadát hasznosította. A kötet megjelenése így külön üdvözlendő. Remélhetőleg mások számára is ösztönzőleg hat a régi Erdély más forrásainak közzététele szempontjából.

W. Kovács András

Jozef Novák: *Pečate miest a obcí na Slovensku*. I–II. zväzok. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, 2008. 720 p., 643 p. (ISBN 978-80-89236-48-0)

Jozef Novák a történelem segédtudományai művelőinek nesztora északi szomszédunknál. Az elmúlt évtizedekben felnőtt szakembergárda képviselői, szinte minden esetben az ő tanítványai, munkatársai közül kerültek ki. Fő kutatási területe egy életen át elsősorban a kommunális heraldika és szfragisztika volt. Ezeknek a témáknak a részletes kutatásával az 1950-es évek közepén kezdett el foglalkozni. Vizsgálatait az akkori csehszlovákiai forrásörző helyeken túl magyarországi levéltárakra is kiterjesztette. A kutatások első összefoglaló jellegű eredményei bő évtizeddel ezután láttak napvilágot: 1967-ben jelent meg a *Slovenské mestské a obecne erby* (Szlovák városi és községi címerek) című mű első kiadása, majd 1972-ben már a második is napvilágot látott. Ezeket a köteteket a heraldika- és szfragisztika magyarországi művelői is ismerik, használják. A tárgykörben írt további fontosabb publikációi között megemlíthető az *Erby miest vyhlásených za pamiatkovú rezerváciu* (Műemlékvédelem alatt álló városok heraldikája) és az *Erby a pečate Bratislavy* (Pozsony címerei, pecsétjei). Novák professzor nagy számban publikált írásokat különféle évkönyvekben, tanulmánykötetekben, központi- és helyi periodikákban az egyes települések általa feltárt heraldikai, szfragisztikai emlékananyagáról.

Bár a szocialista Csehszlovákiában is döntően a korábbi (1918 előtti) városi és települési címerek voltak használatban, egyes települések jelképei mégis szocialista jellegzetességeket mutattak. Ezek mindegyikét megváltoztatták a rendszerváltást követően, főként Novák munkásságának köszönhetően. Így a kiszélesedő szlovák kommunális heraldika megítélése szakmai szempontból lényegében pozitív. A közelmúltban alkotott szlovák kommunális jelképek döntő része is hagyományos jellegű. Megmaradt például az egyházi karakterű, úgynevezett beszélő címerek használata, ahol a címerben megjelenik a település nevében szereplő szent alakja például Túrócszentmárton (Martin), Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš), Pozsonyszentgyörgy (Jur pri Bratislave). Más esetekben a településen egykor jellegzetes foglalkozások jelképei kerültek a címerbe például Privyge (Prievidza), Bazin, Garamszentkereszt (Žiar nad Hronom).

A szerző az utóbbi években lényegében csak e mű megírására koncentrált. Őszintén remélte, hogy (tekintettel idős korára) be tudja fejezni „nagy művét”. Jozef Novák gazdag életműve betetőzésének szánta e köteteket, egyúttal reméli, hogy további kutatások megbízható kiindulását is jelentik a jövőben jelen könyvei, mivel a későbbiekben előkerülő adatok tovább pontosíthatják a vizsgált anyagról szóló ismereteinket.

Novák professzor hangsúlyozza, hogy a kommunális heraldikai anyag tanulmányozása során, az eléje került történelmi források sokrétű elemzést, értelmezést tesznek lehetővé. E vonatkozásban igen fontos lehet például az egyes jelképek fejlődéstörténete, illetve az egyes ábrázolások változatossága. A települések jelképei vizsgálatánál legjelentő-

sebb forráscsoportnak a – sokrétű – szfragisztikai anyagot tartotta. Kihangsúlyozza, hogy a jelképek természetszerűen változásokon mentek keresztül, ha maga az azt használó város jogállása megváltozott. A pecséteken az évszázadok során nem feltétlenül csak pajzsba foglalt jelképek szerepeltek. A szfragisztikai emlékek szoros kapcsolatban vannak a korabeli írásbeliséggel. A szerző különösen fontosnak tartotta kutatása során a legkorábbi ismert pecsétek tanulmányozását. Ez adott esetben ez egyes iratok pontosabb datálását is lehetővé tette. A vizsgált térség, Szlovákia mai területe (a történelmi Felvidék) az egykori Magyarország más területei jelképhasználatával sok hasonlóságot mutatott évszázadokon keresztül. Így többször előfordult, hogy egyes (évszámmal is datált stb.) pecséteket még évszázadokkal később is használtak.

A pecsétek által megőrzött szimbólumok, sokszor nagyon fontos egyedi kordokumentumok. Részletes vizsgálatuk helytörténeti szempontból sem érdektelen. Novák professzor a lehetőségek szerinti legrészletesebb elemzést alapvető feladatának tekintette. Az adott területen, illetve azzal kapcsolatban fennmaradt városi- és községi pecséteket, címereket és azok változatait a teljesség igényével gyűjtötte össze, írta le, elemezte. Mindig közli a pecsétek köriratát is. Részletesen kitért az esetleges módosulásokra, változásokra. Természetesen feltehető, hogy nem minden egykori változat maradt fenn, illetve került elő a kutatás során. A kötetek anyaga kapcsán megállapítható, hogy az egykori jelképeket használó települések egy része ma már nem önálló: beolvadtak nagyobb városokba, azok részeivé váltak. A pecsét- és címerkataszter a Szlovák Köztársaság jelenlegi települési rendszeréhez igazodik. A hivatalos statisztikai adatok szerint (2008. április 10-én) az országban 2926 önálló település volt. A feldolgozott és a kötetben is megjelenített települések száma azonban – tekintettel a különféle változásokra – mintegy 4000 körüli. A mű a települések szlovák nevének alfabetikus sorrendjében tárgyalja az egyes helyszíneket, amelyek mindegyikéről rövid történeti összefoglalást olvashatunk. A szerző közli az adott település legkorábbi ismert említését, majd a település történetének legfontosabb részletein túl olvashatunk a – téma szempontjából fontos – fennmaradt forrásokról is. A szerző kitér birtoklástörténeti témakörökre, és adott esetben azoknak a szimbólumokban való tükröződésére is. Forrásnak mindvégig elsősorban a levéltárakban fellelhető emlékeket tekintette, csupán néha közöl csak az irodalomból, illetve csak leírások alapján ismert pecséteket, címereket. A szerző minden esetben törekedett a legkorábbi ismert pecsét, címer, illetve a legkésőbbi (1918 körüli) közlésére.

Az egyes címereknél olvashatunk e jelképek mai használatáról. Megemlíti a szimbólumok (újra) tervezőit, a címerek modernkori hivatalos regisztrálásának időpontját. A szerző magán- és jogi személyekkel folytatott igen széles körű szakmai levelezése eredményeit is beépítette a műbe. Jozef Novák e kétkötetes munkája nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő teljesítménynek tekinthető kézikönyv. Ha csupán a recenzens emlékezetére hagyatkozunk, akkor elmondható, hogy egy – napjainkban létező – állam területén levő településekről még senki sem készített

szfragisztikai, heraldikai katasztert, a recenzált műhöz hasonló alkotás nem ismert a nemzetközi szakirodalomban. Érdekesség, hogy az egyes kötetek eltérő példányszámban jelentek meg, az első kötet 720, a második 648 példányban látott napvilágot. A második kötetben rövid német és angol nyelvű összefoglaló olvasható a teljes műről.

Pandula Attila

A történelem segédtudományai az Európai Unióban „határok nélkül”. (Szerk.: Ewa Margit–Kóczy T. László–Pandula Attila. A szerkesztésben közreműködött: Garai Anna) Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Encs, 2009. 177 p. (ISBN 978-963-88687-0-1)

A kötet a 2008. május 17–18-án Encsen és Abaújdeveserben a történelem segédtudományai tárgykörében megrendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadások jelentős részének írásos változatát tartalmazza. A tudományos tanácskozás a neves heraldikus, genealógus és archeológus, a MTA levelező tagja, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (MHGT) egykori alelnöke, ragyolczi Csoma József születésének 160. évfordulója alkalmából szerveződött. A konferencián részt vevő magyar szakemberekhez Szlovéniából is társult előadó. A rendezvény a MHGT, valamint az Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület összefogásával valósult meg. A kötet anyaga 13 tanulmányt foglal magában; ezek az írások a történelem segédtudományainak széles skáláját ölelik fel. Mivel több szerző munkáját tartalmazza a könyv, nem tekintem célnak minden egyes írás részletes értékelését, inkább a kötet egészét átfogó, és a kiadványról összességében képet adó bemutatást kísérek meg.

A két legismertebb, legnépszerűbb és legtöbbször által művelt segédtudomány, a genealógia és a heraldika tárgyköréhez kapcsolódik a kötet tanulmányainak nagy része, mellettük azonban inszigniológiai, vexillológiai, falerisztikai, archeológiai és numizmatikai tárgyú, valamint a rendezvény apropóját adó, Csoma József évfordulóhoz kapcsolódó írások is helyet kaptak. A konferencia előadói, és egyben a kötet szerzői között találunk ismert, neves szakembereket, fiatal kutatókat, doktoranduszokat, de a segédtudományok iránt érdeklődő más pályán működő, kedvtelésből kutató szerzőket is. Egy konferenciakötet valamelyest mindig a tanácskozás lenyomata, még akkor is, ha az írásban leadott munkák – jó esetben – kiegészített, pontosított, az olvasók számára megszerkesztett szöveges változatai az elhangzottaknak. A szerkesztőknek nem volt könnyű dolguk, mivel, mint minden konferenciakötet megjelentetésénél, eleve az eltérő színvonalú és stílusú írásokból kellett valamelyest egységes vagy legalábbis harmonikus képet mutató kiadványt szerkeszteni. A kötet címválasztása ugyancsak a tanácskozás címét tükrözi (azonos azzal). A szerkesztők az elhangzott előadások sorrendjét vették figyelembe, ez a rendezőelv, és így követik egymást a tanulmányok. Talán lehetett volna tematikus blokkokat is alkotni, de az írások számából adódóan magam is úgy látom, szerencsésebb választás volt egyszerűen a megvalósult prog-

ram sorrendjében közölni az írásokat. A kötetben találunk igazán színvonalas, korrekt, többek között levéltári forrásokat is felhasználó, tudományos igényvel megírt dolgozatokat. Egyesek közülük új kutatási eredményeket is beépítettek munkáikba, mások, ha nem is újdonságokat tárgyalnak, de megfelelő színvonalú, korrekt összegzést készítettek választott témájukról. Van azonban példa nagyon vázlatos, s témáját csak csírájában felvillantó, rövid megállapításokat tevő írásra is, amelyek olvastán elgondolkodhatunk, annak megjelenésének szükségességéről. A tanulmányok jelentős részében – és ez pozitívumként említhető –, ahol indokolt, jó minőségű illusztrációk teszik követhetőbbé a tartalmat.

Hosszú évek óta tartó, többféle, köztük levéltári forrásokon alapuló kutatómunka eredményeképpen létrejött jelentékeny anyag – terjedelmi korlátok miatti rövid – összegzése Lakatos Sarolta munkája, *A nagyállói Kállayak napkori főága a 19. század végén és a 20. század elején*. Az írás a család-, személy- és birtoktörténet egymással szoros összefüggésben való tanulmányozására jó példa. Szálkai Tamás *Fegyverzet ábrázolása 1526 előtti magyar címeres leveleken* című, viselettörténeti jellegű írása a címeres emlékek egy lehetséges és igen érdekes kutatási irányára hívja fel az olvasók figyelmét, ugyanakkor szép példát szolgáltat a heraldika segédtudományi funkciójára is, amely eredményeivel akár tisztázhat is néhány, a történetkutatás során vitássá váló kérdést. Kisebb résztémát tárgyal Pandula Attila falerisztikai tanulmánya *Az 1898-ban alapított „Díszérem negyvenévi hű szolgálatokért” adományozási gyakorlata a Horthy-korszakban* címmel, amely számos konkrét adományozás levéltári forrásokon alapuló tanulmányozását követően foglalja össze a megfigyelhető jellegzetességeket. Inszigniológiát és szfragisztikát is érintő írás Szemán Attilaé: *Bányászjelvények kialakulása Magyarországon*. A bányászathoz kötődő szimbólumok szisztematikus ismertetése mellett, szemléletesen mutatja be egy szimbólum jelentésváltozását, és egy szakma jelképévé válását. Vitek Gábor a vexillológia területére kalauzolja az olvasót, és Fejér vármegye összes, napjainkban fellelhető nemesi felkelési zászlóit ismerteti. Az analógiák közvetítésével bizonyítja, hogy a vármegyei nemesi felkelési zászlók alapvető motívuma az adott vármegye címere. Egy folyamatban lévő kutatás újabb állomása ismerhető meg Várlaki M. Péter és Kóczy T. László figyelmet keltő, hermeneutikai felkészültséget is igénylő közös tanulmányából: *Genealógiai mítosz és allegória a velencei Pala d’oro-n és Szent István Intelmeiben*. A rendkívül érdekes hipotetikus elemzésben a velencei Szent Márk székesegyház szentélyében található egykori Pala d’oro-n (a főoltár hátlapján) és Szent István Intelmeiben található allegorikus és mitológiai mintázatok összehasonlító vizsgálatát követhetjük nyomon. A helytörténet–családtörténet, helytörténet–régészet tárgykörében születtek Spilenberg-Diószegi György *A hegyalfai görögök kereskedelmének főbb jellegzetességei a XVII–XVIII. században*; Ewa Margit *A történelmi Abaúj vármegye régészeti leletei Csoma József szemével*; Bakti-Bartusné Hellebrandt Magdolna *Abaúj vármegyei ásatások a 20. század során*, valamint Nagy Lajos Zoltán ugyancsak Abaúj-

hoz kötődő, *A krasznicvajdai Szent-Imrey család című írásai*. Szerepelnek még a kötetben: Négyessy László *A kecskeméti nemesség az 1809. évi nemesi insurrekcióban*, valamint Csorba Csaba *Címerhasználat Magyarországon 1526 után és Zempléni címerek* című írásai is.

Az egyes tanulmányok hivatkozási módja különböző; mind a szakirodalmi, mind a levéltári adatokra vonatkozóan megállapítható ez a sokféleség. Sőt nem csupán a jegyzetekben (esetleg a felhasznált irodalomban), de a tanulmány-szövegeken belül is néhány adattípust különbözőképpen szerepeltetnek a szerzők, ami nem szerencsés. Megfelelőbb lett volna a tanulmányok beküldése előtt a szerzők számára megadni a szerkesztők szerint legelőnyösebbnek tartott hivatkozási mód szabványát – miként teszik ezt szakfolyóirataink is –, vagy ha ez már elmaradt – igaz, sok energiát igényel –, de utólag egységesíteni a jegyzetelési technikát.

Egyes szerzők ezzel nem értenek ugyan egyet és felesleges „szabványosításnak” tartják, de egy többszerzős kötetnél mind az olvasók szempontjából, mind a könyv egységesebb volta miatt hasznos lett volna ennek az elvnek az érvényesítése. Néhány példa: a hivatkozott szakirodalom szerzőinek neve különféleképpen szerepel (kurzíválva, kapitálissal a családnév); eltér a századok írásmódja (római, arab); a rövidítések alkalmazása, vagy elhagyása is változó például: I. kötet, I. köt., I. k., I., 4. szám, 4. sz.; az oldalszámok jelzésénél: 2. oldal, 87. o., 122. p., vagy 49. is előfordul; általában az évszámoknál és az oldalszámoknál a „-tól -ig” viszony jelölésére nem alkalmazzák a nagykötelet: 1772–73; nem mindenütt érvényesül a társszerzők feltüntetésének helyes módja sem: például Szent-Imrey Kálmán-Szent-Imrey Tamás; de helyesen szerepel például Csergheő Géza–Csoma József.

A kiadvány nem csupán tanulmánykötet, hanem felvállalja a rendezvény történetének – nem csupán a konferenciának, hanem a megemlékezéseknek is – a dokumentálását. E rész a kötet végén kap helyet, és elsősorban Vitek Gábor alapos, tárgyyszerű összefoglalója révén érvényesül, amelyet a tanácskozás előadóinak névsora, valamint a rendezvényen készült színes fotók blokkja követ. A MHGT története, programjainak dokumentálása szempontjából hasznos, hogy a program-összefoglaló, és benne a konferencia előadásainak rövid kivonata is, ha már lehetőség volt rá – jóllehet a Turulban már napvilágot látott – helyet kapott a kötetben.

Ugyancsak emiatt tartom jónak a résztvevők nevének, személyének (foglalkozás, munkahely, tudományos fokozat, egyesületi tagság, tisztség) bemutatását is. Sajnálatos tény azonban, hogy itt-ott hiányosak az adatok (például csak a név és az egyesületi tagság szerepel). Érdeemes lett volna minden résztvevőnél következetesen megadni a fontosnak tartott információkat.

Az összefoglalót olvasva, és a résztvevők sorát áttekintve figyelhetünk fel arra, hogy néhány – többek számára ígéretesnek vagy gondolatébresztőnek tűnt előadás szövege, köztük a szlovén előadóé is – a kézirat hiányában nem kerülhetett be a kötetbe. Ez – tudjuk – gyakran előfordul, és nem feltétlenül a szerkesztők hibája, de tény.

A kiadvány legvégén két blokkban elhelyezve színes fotókat láthatunk. Az első egység a május 17-i Csoma József emlékünnepe mozzanatait örökíti meg, a második blokk pedig a május 17–18-i tudományos konferencia pillanatait, résztvevőit és előadóit.

A színes, jó minőségű képek felidézik a jól sikerült rendezvény hangulatát, ám hiányolom, hogy egyetlen kép alatt sem szerepel felirat. Ez még akkor is fontos lenne, ha a fotók nagy részén sokunk által ismert kutatók, előadók szerepelnek.

Néhány szót a kötet külleméről: a puha burkolatú, fényes (fóliázott) technikával készült mértéktartó, kellemes színű borító címlapján egy, a miskolci Hermann Ottó Múzeum gyűjteményéből származó, abaújdevecseri bronztekerics fotója látható, ezzel is utalva a rendezvény helyszínére. A kiadvány igényes, szép papírra készült, amely még fokozza a benne szereplő ábrák, rajzok, színes reprodukciók, illetve fényképek amúgy is jó minőségét.

Befejezésként külön említést érdemel, hogy e könyvkiadásnak nem kedvező, és az egyesületek számára is financiálisan nehéz időkben a konferenciakötet egyáltalán megjelenhetett. Ebben a könyv megjelenését támogatóknak – Széchenyi István Egyetem (Győr), Ódor Ferenc, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés akkor hivatalban levő elnöke –, valamint a konferencia megszervezőinek – az MHGT és az Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület – is jelentős érdeme van.

Kovács Eleonóra